

Г. О. Полякова,
канд. філол. наук
УДК 821.161.2

Есеїстика О. Ірванця: проблемно-тематичні напрями та жанрові різновиди

У статті здійснено класифікацію есеїстики О. Ірванця за проблемно-тематичними напрямками: суспільно-політичним, історичним, морально-етичним, філософським та подорожнім. Крім тематичного аналізу, розглянуто жанрові різновиди Ірванцевої есеїстики: есе-спостереження, есе-роздум, есе-полеміка, есе-щоденник.

Ключові слова: есе, тема, жанр, лаконічність, афористичність, парадоксальність.

Відкриваючи сьогодні газету, слухаючи радіо або дивлячись телевізор, ми щодня зустрічаємо все більшу кількість творів, що мають виражений авторський, суб'єктивно-емоційний, «есеїстичний» початок. Багато журналів, більшість аналітично орієнтованих газет вважають обов'язковими мати відповідні рубрики в періодиці (наприклад, журнал «Український тиждень»). Можна сміливо стверджувати: практично будь-який засіб масової інформації, що має аналітичну складову, прагне сьогодні використовувати послуги есеїстів.

Більш того, виходять збірки есе (як газетних виступів, так і виступів, присвячених окремим проблемам): колективні збірки «Авторська колонка», «Нерви ланцюга: 25 есеїв про свободу», «Гра триває» К. Москальця, «Відстані та вібрації» Т. і Ю. Прохаськів та ін.

Посилилася політична та ідеологічна боротьба – наслідок «перехідності» епохи, що вимагає осмислення, оцінки. У цій ситуації жанр есе за останні два десятиріччя не лише прижився (відродився) у країні, а навіть претендує за популярністю на першість серед художньо-публіцистичних жанрів.

У світлі вищевикладеного *актуальність теми*, обумовлена, *по-перше*, самою появою (масовим поширенням) у вітчизняній журналістиці останніх двадцяти років «нового» жанру. *По-друге*, нечітким теоретичним вивченням жанру есе, що вимагає аналізу його специфіки, визначення місця і ролі есе в системі жанрів публіцистики. *По-третьє*, маргінальним місцем нехудожньої прози О. Ірванця в сучасних дослідженнях.

Мета роботи – осмислення ідейно-естетичних особливостей есеїстики О. Ірванця, її аналіз як цілісного світоглядно-творчого та етнокультурного феномена через призму жанрово-стильових особливостей та проблематики.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких *завдань*: систематизувати теоретичні та літературно-критичні погляди на жанрову природу есе, його художню сутність і визначити специфіку цієї форми художньої творчості; окреслити проблемно-тематичні пошуки у творчості О. Ірванця у світлі чітко детермінованої екзистенційної філософії письменника; проаналізувати особливості форми есе та її жанрово-стильові модифікації в доробку митця.

Об'єкт дослідження – есеї у творчості О. Ірванця; *предметом* є їх жанрова характеристика та ідейно-естетичні особливості.

Попри п'ятсотрічний вік і наявність цілої низки досліджень із теорії та практики жанру, есеї так і не отримав загальноприйнятого визначення. Дослідники, говорячи про нього, мають на увазі вільне й невимушене трактування заявленої проблеми як імпресіоністичного згустку авторського чуття і думки. Виходячи з етимології французького слова «essai» (спроба, намагання, експеримент), більшість сучасних учених уважають есеї обґрунтованим прозовим твором, в якому автор робить спробу викласти важливі ідеї, описати досвід, передати інформацію, проаналізувати питання тощо [1; 2; 3; 4].

Існують різні класифікації жанру. Так, ближче до журналістики лежить поділ на есеї-колонку (газетна колонка, подана в есеїстичній формі, так звана «колумністика»), есеї-пояснення, есеї-статтю, есеї-лист (есеї, написаний в епістолярній формі), есеї-журнал (щось середнє між есеєм і щоденником мандрів). Також останнім часом дослідники виокремлюють есеї-переконання, есеї-роздум, есеї-розповідь, есеї-розмову, есеї-монолог, есеї-діалог і есеї як комбінацію попередніх видів.

Рівень української есеїстики доволі якісний і тематично різноманітний, але гострою проблемою залишається відсутність потужного і впли-

вового на громадську думку видання (на зразок «New Yorker» та «International Gerald Tribune»), того місця, із якого голос публічного інтелектуала був би максимально почутий суспільством.

О. Ірванець власними есеями заповнює цю прогалину. Здійснюючи класифікацію його творчості необхідно виокремити кілька проблемно-тематичних пластів: суспільно-політичний, історичний, морально-етичний, філософський та подорожній.

У суспільно-політичній проблематиці есеїст здебільшого критикує чинну та минулу владу, місце України відносно Заходу та Сходу, різко відгукується про Росію («Уявіть собі ... Спроба простої класифікації») [5].

В історичному маркері О. Ірванець реінтерпретує радянську історію, нагадує про відголоски радянської епохи («Люди “іронії долі”») [6].

Парадоксально-виклично в есеї «Вуса в глибині душі», публіцист пов'язує історію й долю України з вусами, із тим, як будівничі й керівники держави ставляться до цього елемента чоловічого «декору». Адже борода – ознака хліборобів, а от вуса – ознака саме воїнів. Цікаво і пізнавально автор зіставляє факти минулого і теперішнього, роздумує, аналізує: «Вуса мало було мати, вони ще мусили бути у відповідному стані. В стані бойової готовності. Тому й розрізняються вуса, хвацько підкручені, і вуса, безвольно обвислі. Останні з названих ще носили в народі назву “Плач України”... Люди мистецького світу вуса носять. Яскравий тому приклад – Сальвадор Далі, який зі своїх вусів витворив справжнісінький культ. Музиканти та співаки, як про це вже говорилося вище, також цю окрасу не нехтують. Хоча вуса Павла Зіброва і вуса Фреді Мерк'юрі – це все ж таки різні вуса, погодься, читачу. ... Коли говорити про сучасних політиків, першим вистрілює, звісно ж, образ Віктора Пинзеника. Ну іще, може, екс-судді Зварича, як медіа-персони останніх часів. Загалом же політичний істеблішмент України рослинністю під носом сьогодні не зловживає. Хоча коли пригадати події двадцятилітньої давності, становлення державної незалежності України, то там в політичній еліті вусів було значно більше: В'ячеслав Чорновіл, брати Горині, Микола Поровський. Практично майже самі вусаті чоловіки вносять жовто-синє полотнище до зали Верховної Ради в пам'ятних документальних кадрах. З чого можна зробити висновок, що вуса супроводжують добу революцій і реформ» [7]. Треба взяти до уваги – так написав О. Ірванець, чоловічина з вусами. У його стилі і звичка іронія, і приємна нахабність, упізнавана впевненість і щирість.

Резюме наприкінці сміливе і життєтвердне: «...головне для справжнього українця – залиша-

тися вусатим у глибині своєї козацької душі» [7]. Як бачимо, автор найбільшого емоційного загострення надає кінцівці есею, що у відповідності з логікою викладу змісту виконує роль висновку, канонізованого в структурі твору цього жанру.

Спроби дослідити менталітет українця, українську душу простежуються в есеї «А калина – не верба. Рослина-символ: красиве і ледь-ледь корисне». Есеїст переймається тими питаннями: чому не вишня, не яблуна, не горіх який-небудь волоський чи ліщиновий зробився пісенним символом нашого краю й народу? А це невелике дерево, що росте собі спокійно чи на краю городу, чи й дико в лузі або на узліссі? Чим воно заслужило на таку до себе любов і повагу? Публіцист проводить паралелі між важкою та трагічною долею нашої країни та зажуреністю калинового дерева: «А ми ж тую червону калину підніmemo, а ми ж нашу славу Україну, гей-гей, розвеселиmo! – співали галицькі січові стрільці дев'ять десятиліть тому. Якщо калину потрібно підняти, значить, вона “похилилася” з подальшою римою “зажурилася”. Українську долю в усі віки важко було назвати веселою, так само і калина не видається оптимістичною, життєрадісною рослиною. Самотньо росте собі, нікому не заважаючи, і нібито не привертаючи надмірної до себе уваги» [8].

Морально-етичні проблеми в есеї «Чому я не хочу до шкільної програми» вивчають мовне середовище, особливості взаємин із освітніми установами. Реформування української системи базової освіти ґрунтується на псевдозмінах. Це провідна тенденція новітнього часу, що змусила освітян в усьому світі переглянути шкільні програми вчорашнього дня, але в Україні це мало-ефективно [9].

Порівняння світової культури життя (США, Італія, Литва) з українською народжує подорожній проблемно-тематичний зміст («Сардинія – ступня господня») [10].

Отже, тематичний аналіз публіцистики О. Ірванця засвідчує, що основою його есеїв є роздуми про утвердження України, пізнання української душі (через відповідні символи-коди «вусатість», «калина»), відтворення історичної справедливості, здобуття Україною гідного місця у світі, а українським народом – кращої долі, якої він заслуговує. Спектр творів О. Ірванця має виразне патріотичне та гуманістичне спрямування. Якість життя на Україні, загалом на землі, підняття його рівня – це макроідея його есеїстики, духовна її основа. Вона конкретизується, витрактовується у безліч ідей: «чесність і далекоглядність політиків», «засвоєння уроків історії українцями», «національна самоідентифікація», «бажання робити свою справу неза-

лежно від того, скільки тобі платять», «практична наближеність української освіти», «воїнничість» і «примирення між собою» наших громадян та ін.

Ірванцева есеїстика має такі жанрові різновиди: спостереження, роздум, полеміка, щоденник.

Есей-спостереження під назвою «“Стой! Кто ідьот?” Кілька слів про країну Вахтерію» одразу ж змушує трохи замислитись читача, адже це не просто спостереження над цими «людьми цікавими й особливими», а й життєва правда в усіх її проявах: «Вахтер зазвичай не запам'ятовує вас. Навіть якщо ви десять хвилин тому ввійшли, а потім із приятелем вийшли на ганок випалити по цигарці, вас неодмінно знову перепинять уже згаданим вище загадковим запитанням “ви к каму?” Просто метафізика якась. При цьому вже десять хвилин, як вас записали до журналу відвідувачів, зазначивши час прибуття з точністю до хвилини» [11]. Як відзначив сам автор, він отримав за цей твір купу вдячних відгуків і коментарів од читачів у мережі Internet.

«Хочеш фен, а хочеш – шуй. Мрія про синьо-жовтий прапор» – есе-роздум: тут і згадка про бубабістів, і Мао Мао – китайську художницю, що жила у Києві за президентства Л. Кравчука. Вона ж і переконувала главу нашої держави у тім, що варто змінити нам прапор. Таким чином, щоб жовтий був зверху, синій – внизу. Так нібито за «їхнім феншуйом» буде правильно. А доти, доки владні мужі над цим не задуматься, – все в нас тут на Україні буде так, як є. І зовсім нічого не зміниться. От так, усмішки усмішками, але за ними в О. Ірванця проступають серйозні роздуми. Щирі й виболені. Чого варта метафора «нові символи на старих постаментях» або влучне і настроєве закінчення цього ж есею: «І все якось так навпаки, якось догори ногами. Добро – це зло. Правда – це брехня... Бій одлунав. Жовто-сині знамена затріпотіли на станції знов» [12, с. 175].

Утвердження своєї точки зору з обговорюваного питання, наявність певних тез (у вигляді аргументів та контраргументів), черговість виступів, обґрунтування власного погляду – усі ці прийоми присутні в есе-полеміці «Кругом тринадцять»: «ПОЗИТИВ – державу Україна вже трохи знають у світі, здебільшого за спортивними досягненнями, рідше – за явищами культури; а також за корупційними, екологічними та іншими скандалами. НЕГАТИВ – при формальному визнанні незалежності нашої країни, дев'ять з десяти дипломатів іноземних держав, які прибувають працювати в Україну, не здають собі труду вивчити українську мову, прекрасно обходячись російською. Сам автор нещодавно мав нагоду переконатися в цьому,

оформляючи собі в консуляті візу до Словаччини. Співробітники консуляту хвацько чесали до відвідувачів “общепонятною” мовою, хоча вдома, у своїй рідній країні, вони роблять чіткий розподіл між словацькою і чеською, звісно ж, на користь словацької» [13].

Фіксація побачених, почутих, внутрішньої пережитих подій, які сталися з автором, викладено в есе-щоденнику «Рецепт добробуту і процвітання»: «У Філадельфії, де я провів понад вісім місяців, у Нью-Йорку, Бостоні, Вашингтоні, Маямі та по інших американських містах і містечках перехожі, зустрівшись з тобою очима, насамперед всміхаються, кивають, а потім ще й кажуть щось таке безневинне, типу “Привіт, як справи?”. Утім відповідати на цю фразу зовсім не обов'язково. Достатньо просто посміхнутись у відповідь. Не те у нас. Посміхнувшись доволі миловидній дівчині на Хрещатику, я одразу ж отримав її приязну і щирі відповідь: “Ну ти чьо либішся, казьол!”. Утім це була, так би мовити, екстрема. У більшості ж випадків люди просто відводять очі, відвертаються або дивляться крізь тебе. Дехто озиряється позад себе – ті, котрі не можуть навіть припустити, що твоя посмішка призначалася саме їм. У нашому пострадянському суспільстві не прийнято усміхатися зустрічним незнайомцям» [14].

Як жанротвірний елемент есею-колонки варто визначити яскраву та активну авторську рефлексію. Лаконічність і влучність висловлювань, афористичність метафор і порівнянь, парадоксальність – основоположні моменти для мови колонок. Есеїстика – це в першу чергу метафори. Ось кілька прикладів: «Коли говорити про сучасних політиків, першим вистрілює, звісно ж, образ Віктора Пинзеника», «Ідеальний світ у їхньому розумінні – це світ, де кожен припнутий до свого місця, записаний у журнал і з дев'ятої до шостої перебуває там, де його завжди можна знайти» («Вуса в глибині душі») [4].

О. Ірванець-есеїст широко використовує порівняння: «Хоча вуса Павла Зіброва і вуса Фреді Мерк'юрі – це все ж таки різні вуса, погодься, читачу» («Вуса в глибині душі») [7]; «Чим довше в часі існує незалежність, тим міцнішою вона стає, образно кажучи, твердне, наче бетонний розчин» («Кругом тринадцять») [13]; та парадокси: «...керівник такої просунутої і наскрізь європейської держави, як Чехія, Вацлав Клаус – також чоловік з вусами. Хоча дуже неохоче підписав Лісабонський протокол. Можливо, саме вуса цьому виною. Є у них якийсь елемент консервативності» («Вуса в глибині душі») [7]; «Прапор лишився таким, яким і був. Жовто-синім, а не синьо-жовтим. Важке вгору, легке вниз. Правда – це брехня, мир – це війна, добро – це зло» («Хочеш фен, а хочеш –

шуй») [12, с. 174]; «з пам'ятника Ленінові бацимто зняли голову, і натомість помістили голову Шевченка»; «пам'ятний знак борцям за волю України. І встановлений він на постаменті, де за радянських часів стояло погруддя радянського ж розвідника Миколи Кузнецова. Нові символи на старих постаментах – це не просто негарно. Це страшно. Це, як підзахоронення в чужу могилу. В могилу не просто когось незнайомого, а – ворога»; «Тож і стоїть серед обласного центру найзапекліший борець з капіталізмом, жмакає кепочку в руці – а навкруги саме той ненависний йому капіталізм і буяє, у найпотворніших формах своїх» [12, с. 175]; «З вікон редакції “України молоді” видно корпуси заводу “Більшовик”. І опозиційний “5 канал” міститься на території заводу “Ленінська кузня”» («Хочеш фен, а хочеш – шуй») [12, с. 178]; «Коли я за інтелігентською звичкою з порога кажу “добрий день”, він у кращому разі може з розумінням на обличчі ледь кивнути головою. Та в переважній більшості випадків вахтер (охранник) у відповідь на привітання каже “ви к каму?” На зауваження з вашого боку, що, мовляв, спершу пасувало б поздоровкатись, вахтер (знову ж таки в кращому разі) відповість: “Я здоровался, тока ви не слішали...” Зверни увагу, читачу, фраза набагато довша за звичайний “добридень”... («Стой, хто їдьот?») [11]. Парадокси О. Ірванця створюють афористичність вислову і думки. Головна вимога – індивідуальність авторського стилю повністю дотримана в авторських есеях.

Щирість і відвертість оповіді О. Ірванцем досягається за рахунок використання розмовної інтонації (безпосередність, невимушеність вислову). Допускається розмовна лексика, що створює враження «живої бесіди» з читачем: «А серед молоді музично-естрадної все сильніше, виразніше тенденція “пакарять Маскву”»; «Багато в яких соціальних прошарках вже не вважається бридким чи мерзенним “кинути” когось “на гроші»» [12, с. 144].

Уживання неповних речень, питальних та окличних конструкцій, риторичних звертань, запитань, тверджень: «Одразу постає питання: а хто ж тоді вона, Україна, — хлопчик чи дівчинка? Судячи з імені жіночого роду і з тієї символічної особини, що зіп'ялась на колону посеред головної столичної площі, вона таки дівчинка. Ну, може, зовсім трішки хлопчик, інколи, вкрай рідко» («Кругом тринадцять») [13].

Варто також простежити засоби творення есеїстичних заголовків О. Ірванця. Найчастіше (подаємо за ступенем їхнього поширення) це такі форми: іменникові, прийменникові, прикметникові, дієслівні, займенникові, дієприкметникові, прислівникові, числівникові. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Іменникові форми: «Нью-Йорк – місто контрастів», «Сардинія – ступня Господня»; прийменникові: «Вуса в глибині душі», «Про Білорусь і білорусів», «Карабаса Барабаса – в Президенти!!!»; прикметникові: «Полемічні роздуми», «Світовий хіт регіонального значення» [12].

Рідше використовують у назвах такі форми, як дієслівні: «Хочеш фен, а хочеш – шуй», «Стой, хто їдьот?»; займенникові: «Коли я чую слово “культура”...», «А калина – не верба», «Чому я не хочу до шкільної програми», «На чому сидять у Верховній Раді (Не про крісла)»; прислівникові: «Кругом – тринадцять», «Освіта позаочі» [12].

Заголовки прості та не обов'язково вичерпні. Хоча автор не цурається такого прийому, як гра на лексичному та фонетичному рівнях: «О піст! О лет душі! (Про пістолет, як Вам могло здатися, у цій статті мови не буде)» [12].

На думку М. Балаклицького, заголовок есею не перебуває в прямій залежності від теми: крім відображення змісту роботи, він може бути відправною точкою в міркуваннях автора, виражати відношення частини й цілого. Загалом, риторичний стиль есеїстики дослідник трактує як «медитативний (ґрунтований на спогадах), наполовину діалоговий стиль» [1, с. 67], який культивує «традиції вишуканої прози при економії слів і фраз» [1, с. 22].

Отже, аналіз доробку О. Ірванця-колумніста доводить єдність його ідейного звучання – разом він складає цілісний текст із численними варіаціями різних аспектів проблем, що митець утілює (залежно від мети і предмету роздумів) у певні жанрово-стильові модифікації синкретичної форми. Есеїст завоював авторитет своєю політичною принциповістю, моральною позицією, розумом, манерою писати і говорити. Це його наближує до найвідоміших дописувачів есе – В. Ліпманна, Дж. Рестона, С. Сульцберґера, А. Бухвальда, В. Сафайра. Дослідження цих типологічних паралелей є перспективою майбутніх досліджень.

1. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр / М. Балаклицький. – Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. – 74 с.

2. Галич В. Колонка як жанр // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер.: Філологічні науки. – 2009. – № 3. – С. 223–232.

3. Михайлин І. Колумністика про любов до людей й до батьківщини [Електронний ресурс] / І. Михайлин. – URL : http://www.philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/mykhajlyn/Portnykov.pd.

4. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею // Слово і час. – 2007. – № 11. – С. 48–56.

5. Ірванець О. Уявіть собі... Спроба простої класифікації [Електронний ресурс] // Український тиждень. – 2011. – 29 трав. – URL : <http://tyzhden.ua/Columns/50/23502>.

6. *Ірванець О.* Люди «іронії долі» [Електронний ресурс] // День. – 2003. – 2 квіт. – URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/lyudi-ironiyi-doli>.
7. *Ірванець О.* Вуса в глибині душі [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2009. – 14 листоп. – URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1534/164/53995>.
8. *Ірванець О.* А калина – не верба. Рослина-символ: красиве і ледь-ледь корисне [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2009. – 26 груд. – URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1564/164/55110/>.
9. *Ірванець О.* Чому я не хочу до шкільної програми [Електронний ресурс] / О. Ірванець // День. – 2003. – 13 трав. – URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/chomu-ya-ne-hochu-do-hkilnoyi-programi>.
10. *Ірванець О.* Сардинія – ступня Господня [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2004. – 21 трав. – URL: <http://umoloda.kiev.ua/number/183/0/37034/>.
11. *Ірванець О.* «Стої! Кого ідуть?» Кілька слів про країну Вахтерію [Електронний ресурс] // Український тиждень. – 2009. – 6 листоп. – URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/621>.
12. *Ірванець О.* П'яте перо / О. Ірванець. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 200 с.
13. *Ірванець О.* Кругом тринадцять [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2004. – 19 серп. – URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/247/246/8786/>.
14. *Ірванець О.* Рецепт добробуту і процвітання [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2011. – 27 трав. – URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1887/164/67084>.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Polyakova H. O. Essays of O. Irvanec: problematic and topical directions and genre varieties.

In the article the classification of essays by O. Irvanec is carried out according to problematic and thematic directions: social and political, historical, moral and ethical, philosophical etc. Besides the thematic analysis the genre varieties of Irvanec's essays are considered: essay-supervision, essay-reflection, essay-polemic, essay-diary.

Keywords: essay, theme, genre, brevity, gnomic, paradoxicality.

Полякова А. А. Эссеистика А. Ирванца: проблемно-тематические направления и жанровые разновидности.

В статье осуществлена классификация эссеистики А. Ирванца по проблемно тематическим направлениям: общественно-политическим, историческим, морально-этическим, философским. Кроме тематического анализа, рассмотрены жанровые разновидности его эссеистики: эссе-наблюдение, эссе-размышление, эссе-полемика, эссе-дневник.

Ключевые слова: эссе, тема, жанр, лаконичность, афористичность, парадоксальность.